

Sprawozdanie z międzynarodowych warsztatów „Felix Klein’s Foreign Students: Opening Up the Way for Transnational Mathematics” w Oberwolfach (15–20 października 2023 r.)

Szwarcwaldzki Instytut Badań Matematycznych w Oberwolfach (*Mathematisches Forschungsinstitut Oberwolfach*, MFO) słynie jako jeden z najbardziej prestiżowych ośrodków naukowych związanych z matematyką na świecie. Jest to zarazem ośrodek naukowy elitarny: MFO ogłasza na swojej stronie konkursy na pobyty naukowe, warsztaty i mini-warsztaty, a procedura przypomina aplikowanie o granty. Tym bardziej cieszy, gdy wśród tematów tamtejszych zjazdów pojawia się historia matematyki – podkreśla to uznanie matematyków dla tematyki zaproponowanej przez organizatorów.

W dniach 15–20 października 2023 r. MFO gościło uczestniczki i uczestników mini-warsztatów „Felix Klein’s Foreign Students: Opening Up the Way for Transnational Mathematics”. Organizatorkami warsztatów były Danuta Ciesielska z Instytutu Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN oraz Renate Tobies z Uniwersytetu w Jenie. Wśród uczestniczek oraz uczestników byli tak znakomici uczeni, jak David E. Rowe, Reinhard Siegmund-Schultze czy June Barrow-Green.

Uczestników i uczestniczki warsztatów przywitała w imieniu organizatorek Danuta Ciesielska, która wskazała, co zainspirowało ją do zaproponowania akurat takiej tematyki. Uczona od 2018 r. kierowała grupą polskich badaczy zajmujących się polskimi matematykami, fizykami i astronomami studiującymi w Getyndze¹ i jako matematyka w naturalny sposób zainteresowała się polskimi studentami Felixa Kleina – jednego z najwybitniejszych matematyków wszech czasów. Szybko dostrzegła potencjał do szeroko zakrojonych badań dotyczących nie tylko polskich, lecz wszystkich zagranicznych studentów niemieckiego uczonego, tym bardziej że Klein pozostawił po sobie bezcenne źródła archiwalne, w tym absolutny unikat: protokoły ze wszystkich prowadzonych przez niego przez kilkadziesiąt lat seminariów². Pomysł ten przedstawiła Renate Tobies, najwybitniejszej znawczynie Kleina (znanej w środowisku jako „Lady Klein”) i autorce biografii niemieckiego matematyka³, która podchwyciła tę ideę. Badaczki przygotowały plan warsztatów i zaprosiły do współpracy osoby reprezentujące aż dziesięć różnych

- 1 Badania te zaowocowały m.in. następującą monografią: D. Ciesielska, L. Maligranda, J. Zwierzyńska, *W świątyni nauki, mekce matematyków. Studia i badania naukowe polskich matematyków, fizyków i astronomów na Uniwersytecie w Getyndze 1884–1933*, Warszawa 2021, DOI 10.53271/2021.032.
- 2 Więcej na ten temat w artykule: E. Chislenko, Y. Tschinkel, *The Felix Klein Protocols*, „Notices of the AMS” 2007, t. 54, nr 8, s. 961–970.
- 3 R. Tobies, *Felix Klein. Visionen für Mathematik, Anwendungen und Unterricht*, Berlin, Heidelberg 2019, DOI 10.1007/978-3-662-58749-2, oraz eadem, *Felix Klein. Visions for Mathematics, Applications, and Education*, tłum. V.A. Pakis, Cham 2021, DOI 10.1007/978-3-030-75785-4.

krajów. Swoje wprowadzenie Danuta Ciesielska zakończyła podziękowaniem złożonym na ręce MFO.

Pierwszy referat przedstawiła Renate Tobies, która opowiedziała o tworzeniu szkół matematycznych, szczególnie szkoły powstałej wokół Kleina: o wielkiej sieci kontaktów niemieckiego matematyka oraz o powodach, dla których studenci z innych krajów tak chętnie przybywali do niego na studia. Zwróciła także uwagę na niebagatelną rolę, jaką odgrywały seminaria Kleina. Wprowadziła również uczestników w tematykę warsztatów, krótko szkicując, o czym będą mówić poszczególni uczestnicy i w jaki sposób ich badania wzajemnie zazębiają się i uzupełniają.

Wśród siedemnaściorga uczestniczek i uczestników miniwarsztatów były dwie osoby z Polski, obie związane z IHN PAN: wspomniana Danuta Ciesielska oraz pisząca ten tekst była słuchaczka studium doktoranckiego Joanna Zwierzyńska.

Danuta Ciesielska przedstawiła referat *On the Impact of Felix Klein on His Students and Their Successors. Austro-Polish Stories*, podczas którego mówiła o wybranych osobach spośród ponad 50 studentów Kleina polskiego pochodzenia. Uczestnicy warsztatów poznali losy i dokonania między innymi Józefa Wierusz-Kowalskiego, pierwszego polskiego studenta prezentującego odczyt podczas seminarium Kleina, Kazimierza Żorawskiego, jedyne go Polaka pojawiającego się w drugim tomie *Vorlesungen über die Entwicklung der Mathematik im 19. Jahrhundert* Kleina, czy Stanisława Kępińskiego, autora jedynek znanych listów do Kleina napisanych przez polskiego uczzonego. Duże zainteresowanie wzbudziło zdjęcie członków Towarzystwa Matematycznego w Getyndze z 1895 r., zwłaszcza że prelegentka zidentyfikowała wszystkie przedstawione na nim postaci.

Joanna Zwierzyńska opowiedziała o losach Heleny Bortkiewicz (Helene von Bortkewitsch) oraz Aleksandry Stebnickiej (Alexandrine von Stebnitzky), dwóch studentek Kleina polskiego pochodzenia, które uczestniczyły w jego seminariach, a w 1895 r. wygłosiły na nich po dwa referaty. Prelegentka przedstawiła też skrótowo historię wyższego kształcenia kobiet w wybranych europejskich krajach, zwłaszcza na terenach rosyjskich – absolwentkami petersburskich Kursów Bestużewskich były bohaterki referatu. Wykład zakończył się porównaniem dalszych losów obu pań oraz Teofila Friesendorffa – również przybyłego z Petersburga polskiego studenta, który w tym samym roku wygłosił referat na seminarium Kleina. W związku z dalszym przebiegiem karier naukowych wszystkich trojga powstaje pytanie, na ile płeć determinowała na przełomie XIX i XX w. karierę naukową.

Martina Becvárová z Pragi opowiedziała o czeskich współpracownikach i studentach Kleina, June Barrow-Green z Londynu – o wpływie niemieckiego matematyka na uczonych i naukę w Wielkiej Brytanii, a Christine Phil z Aten – o greckich śladach oddziaływania Kleina. Brigitte Stenhouse z Milton Keynes pokazała, jak wyglądało wsparcie dla badań matematycznych prowadzonych przez kobiety w Bryn Mawr oraz Girton, a Elisabeth Mühlhausen z Getynki przedstawiła postać Grace Emily Chisholm Young, pierwszej kobiety-doktorantki Kleina. Uczestnicy usłyszeli także o Mellenie Woodmanie Haskellu oraz Wilhelmie Wirtingerze; w referatach pojawili się Ernesto Pascal i Julio Rey Pastor. Warto podkreślić, że miniwarsztaty, dzięki misternie sporządzonemu przez organizatorki planowi, miały niezwykle przejrzysty i klarowny porządek: referaty nawzajem „rozmawiały ze sobą”, konsekwentnie rozwijając główną myśl całego wydarzenia.



Ryc. 1. Danuta Ciesielska i Renate Tobies, organizatorki miniwarsztatów „Felix Klein’s Foreign Students: Opening Up the Way for Transnational Mathematics” (źródło: Archives of the Mathematisches Forschungsinstitut Oberwolfach, fot. Katrin Schmid)



Ryc. 2. Uczestniczki i uczestnicy miniwarsztatów „Felix Klein’s Foreign Students: Opening Up the Way for Transnational Mathematics” (źródło: Archives of the Mathematisches Forschungsinstitut Oberwolfach, fot. Katrin Schmid)

Atmosfera zachęcała do spontanicznego dzielenia się wiedzą i umiejętnościami. I tak jednego wieczoru wykład dotyczący spektaklu teatralnego o Emmy Noether⁴ wygłosił dla wszystkich przebywających w MFO David E. Rowe. Innego dnia odbył się recital fortepianowy, podczas którego jeden z gości zaprezentował własne kompozycje. Chętni mogli wziąć udział w zorganizowanych przez MFO wycieczkach górskich po Szwarzwaldzie, a na dzielnych piechurów czekał słynny szwarzwaldzki tort.

Pobyt w MFO wspominać będę jako tydzień nieustannego chłonięcia kultury matematycznej, m.in. dzięki mistrzowskiej organizacji ośrodka w Oberwolfach, który w wyjątkowy, niespotykany nigdzie indziej sposób zapewnił gościom wszechstronną opiekę. Przemyślane tu jest wszystko, od ogółu do najdrobniejszego szczegółu: od dostępnych przez całą dobę biblioteki matematycznej i jadalni, zamieniającej się co wieczór w miejsce spotkań, przez przygotowywaną przez bibliotekarki, co tydzień zmieniającą się wystawkę książek autorstwa osób, które w danym momencie goszczą w Oberwolfach, po codziennie losowo przydzielane miejsca podczas obiadów i kolacji, dzięki którym w naturalny sposób poznawało się wszystkie osoby przebywające w MFO, a nie tylko uczestników „swoich” warsztatów.

Zakończenie warsztatów bynajmniej nie oznacza końca współpracy zgromadzonych podczas nich osób. Ostatnie godziny wspólnego tygodnia uczestniczki i uczestnicy „kleinowych” warsztatów poświęcili zaplanowaniu pracy nad monografią zbiorową, która ma ukazać się nakładem wydawnictwa Springer w 2025 r., w stulecie śmierci Felixa Kleina, i która podsumuje wyniki badań zaprezentowanych w Oberwolfach. Rąbka tajemnicy na temat jej zawartości uchyla raport z miniwarsztatów, opublikowany wraz ze zdjęciami organizatorek oraz uczestników i uczestniczek na stronie MFO⁵.

Joanna Zwierzyńska
Uniwersytet Śląski w Katowicach
ORCID 0000-0002-1777-4534

- 4 O jednoaktówce *Mathematische Spaziergänge mit Emmy Noether* („Matematyczne przechadzki z Emmy Noether”) więcej można przeczytać w tekście: D. Ciesielska, *Sprawozdanie z międzynarodowej interdyscyplinarnej konferencji w stulecie habilitacji Emmy Noether na Uniwersytecie w Getyndze. „NoetherKonferenz 2019”, Berlin, 3–5 czerwca 2019 r.*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2019, t. 64, nr 4, s. 207–210.
- 5 Zob. J. Zwierzyńska, *Mini-Workshop: Felix Klein’s Foreign Students: Opening Up the Way for Transnational Mathematics. Report No. 47/2023*, Mathematisches Forschungsinstitut Oberwolfach, Oberwolfach 2023, DOI 10.14760/OWR-2023-47.